

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

БУРКОВСЬКА ОКСАНА ЙОСИПІВНА

УДК: 811.1/.2'367.3-11"18/20"

**ТЕОРІЯ ОДНОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЦІ
XIX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ**

10.02.15 – загальне мовознавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

Одеса – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі германської та слов'янської філології Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Глуценко Володимир Андрійович,
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»,
завідувач кафедри германської та слов'янської
філології.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Бріцин Віктор Михайлович,
Інститут мовознавства
імені О. О. Потебні НАН України,
головний науковий співробітник;

кандидат філологічних наук, доцент
Неклесова Валерія Юріївна,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова
доцент кафедри іноземних мов
гуманітарних факультетів.

Захист дисертації відбудеться «17» березня 2018 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради **К 41.053.05** Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65045, м. Одеса, вул. Єврейська, 25.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «15» лютого 2018 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Дружина Т. А.

Дружина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Речення є однією з найважливіших синтаксичних одиниць, у якій перехрещуються та інтегруються всі рівні мови. Питання про природу речення – одне з найскладніших у синтаксисі. Речення посідає центральне місце в синтаксичній науці й водночас не має загальноприйнятого визначення, тому що складно ввести у визначення весь набір ознак речення. У центрі вчення про речення знаходиться просте речення. Воно є мінімальною самостійною одиницею повідомлення.

Особливим типом простих речень є односкладні речення. Вони підлягали й підлягають дослідженню в логіко-граматичному, психологічному, формальному, структурному, функціональному аспектах.

Найбільшого успіху у вивченні односкладних речень в індоєвропейських мовах учені досягли в XIX ст. – на початку XXI ст. Оскільки сучасне мовознавство ґрунтується на досвіді лінгвістичних досліджень, звернення до наукової спадщини синтаксистів минулого є надзвичайно актуальним.

Аналізуючи типи односкладних речень, необхідно розкрити еволюцію поглядів лінгвістів, які вивчали цю проблему впродовж зазначеного часу. Оскільки ця царина дослідження завжди викликала бурхливі суперечки мовознавців, постає завдання виділити принципи, згідно з якими науковці виокремлювали односкладні речення та класифікували їх.

Студії з лінгвістичної історіографії містять важливі твердження щодо вивчення синтаксису односкладних речень у мовознавстві XIX ст. – початку XXI ст. Водночас спеціальних праць, присвячених цій проблемі, у лінгвістиці немає. Можна знайти лише окремі міркування щодо поглядів певних синтаксистів на деякі аспекти зазначеної проблеми.

Отже, ми виходимо з того, що пропонована проблема є малодослідженою й водночас актуальною. Розкриття сформульованої теми дозволить висвітлити погляди мовознавців XIX ст. – початку XXI ст. на синтаксис односкладного речення. Оскільки явище односкладності простого речення розглядалося переважно на матеріалі індоєвропейських мов, ми обмежуємося саме цим матеріалом.

Актуальність дослідження визначена браком лінгвоісторіографічного висвітлення питань синтаксису простого речення в германістиці, романістиці, славістиці. Необхідність спеціального лінгвоісторіографічного дослідження зумовлена й потребою у вивченні студій тих синтаксистів, хто заперечував тезу про визначальні структурні особливості односкладних речень. На цій основі актуалізується необхідність систематизації наявних у сучасному мовознавстві концепцій односкладності / двоскладності простих речень. При цьому своєчасність такого комплексного аналізу повинна сприяти класифікаційній системі односкладних речень.

У дисертації досліджено значну кількість праць учених XIX ст. – початку XXI ст. (О. Х. Востокова, М. І. Греча, Ф. І. Буслаєва, О. О. Потебні, Д. М. Овсяннико-Куликовського, П. Ф. Фортунатова, О. О. Шахматова, О. М. Пешковського, В. В. Виноградова, Л. А. Булаховського, М. К. Грунського, П. С. Дудика, І. І. Мещанінова, Є. М. Галкіної-Федорук, Н. Ю. Шведової, С. А. Овчарука, О. Г. Золотової, К. Г. Городенської, І. Р. Вихованця, В. В. Бабайцевої, А. П. Загнітка, Ю. Т. Доліна, К. Беккера, І. Хейзе, Г. Пауля, Х. Брінкмана, Ш. Баллі, О. І. Смирницького, В. Л. Каушанської, Р. Л. Ковнера,

Л. С. Бархударова, С. О. Штелінга, Г. Г. Почепцова, В. Д. Аракіна, М. Я. Блоха та ін.), зокрема й маловідомих.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дослідження пов'язаний із фундаментальною науковою роботою кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету «Порівняльно-історичний метод в українському мовознавстві (XIX ст. – 30-і рр. XX ст.)», затвердженою Міністерством освіти і науки України і зареєстрованою в Українському інституті науково-технічної і економічної інформації (номер державної реєстрації 0115U003183). Автором досліджувалися односкладні речення у лінгвістично-історичному аспекті з метою встановлення їх синтаксичного статусу, ролі та місця у системі синтаксису індоєвропейських мов. Тема дисертації затверджена вченою радою Донбаського державного педагогічного університету (протокол від 27.12.2012 р. № 5) і погоджена в бюро наукової ради «Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності» Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні Національної академії наук України (протокол від 27.06.2013 р. № 3).

Мета дослідження – розкриття концепцій мовознавців XIX ст. – початку XXI ст., пов'язаних із дослідженням синтаксису односкладних речень в індоєвропейських мовах.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) дослідити витоки та становлення вчення про односкладне речення;
- 2) визначити критерії класифікації односкладних речень;
- 3) розкрити погляди мовознавців XIX ст. – початку XXI ст. на проблему односкладності / двоскладності;
- 4) показати, що принципово нове було внесене тим чи іншим ученим у дослідження загальнотеоретичних проблем односкладного речення;
- 5) виявити, які твердження синтаксистів XIX ст. – початку XX ст. зберегли свою значущість для сучасного мовознавства;
- 6) визначити перспективи подальшого вивчення односкладних речень.

Об'єктом дослідження є розглянута в лінгвістично-історичному аспекті сукупність наукових праць, присвячених висвітленню проблем синтаксису односкладного речення, авторами яких є мовознавці XIX ст. – початку XXI ст. Це праці, присвячені проблемі розвитку односкладних речень мовних сімей (насамперед індоєвропейської) або окремих мов: монографії, навчальні посібники, статті.

Предметом дослідження виступають погляди лінгвістів XIX ст. – початку XXI ст. на односкладні речення та питання їх класифікації (на матеріалі мов слов'янської, германської та романської груп індоєвропейської сім'ї).

Матеріал дослідження склали прості односкладні речення (понад 2700 прикладів), дібрані методом суцільної наскрізної вибірки з автентичної літератури (української, російської, англійської, німецької та ін. мов).

Метод дослідження ґрунтується на принципі історизму. Відповідно до поставлених завдань у роботі використано *актуалістичний метод*, який дає змогу на основі сучасних знань простежити розвиток певних лінгвістичних концепцій у минулому та передбачити деякі тенденції майбутнього розвитку відповідних теорій. Та чи інша концепція й методика розглянуті з погляду того, що нового внесли лінгвісти в науку порівняно зі своїми попередниками, та яке значення мали їхні праці для розв'язання розглядуваних

проблем. Операційний компонент актуалістичного методу в працях з історіографії мовознавства становить сукупність таких прийомів і процедур: аналіз джерел (лінгвістичних текстів) і синтез одержаних даних, порівняння, абстрагування та історико-наукова реконструкція, що посідає центральне місце серед прийомів та процедур і протистоїть так званій «асиміляції минулого», що виявляється в модернізації поглядів лінгвістів попередніх поколінь.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в дисертації на широкому фактичному матеріалі здійснено спробу комплексного лінгвоісторіографічного дослідження синтаксису односкладного речення з урахуванням еволюції поглядів мовознавців на різні аспекти аналізованих питань.

Теоретичне значення роботи пов'язане з розробкою методики лінгвоісторіографічного дослідження проблеми односкладності / двоскладності речень в індоєвропейських мовах. Хронологічний та концептуальний підходи до упорядкування фактичного матеріалу зумовили специфіку його систематизації. Наявність у європейському мовознавстві концепцій, що виключають одна одну, стала причиною виділення найбільш важливих тез й аргументів на їхню користь, що спираються насамперед на принцип об'єктивності в опрацюванні матеріалу, який у поєднанні з принципом історизму має сприяти розкриттю закономірностей розвитку синтаксичних концепцій.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертації сприятимуть розв'язанню актуальних проблем вивчення односкладних речень в індоєвропейських мовах і можуть бути застосовані в подальших дослідженнях синтаксису простого речення; можуть бути використані у викладанні історії лінгвістичних учень (розділ «Синтаксичні теорії»), загального мовознавства (розділи «Грамматика. Синтаксис»), вступу до мовознавства й теоретичних курсів сучасних мов слов'янської, германської та романської груп індоєвропейської сім'ї (розділи «Синтаксис. Просте речення», «Синтаксична структура та змістові параметри речення»).

Апробацію основних положень і результатів дослідження здійснено на 6 наукових і науково-практичних конференціях, з них чотири – *міжнародні*, зокрема: «Методологія та історіографія мовознавства» (м. Слов'янськ, 2013р.), «Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи» (м. Одеса, 2014р.), «Людина як суб'єкт міжкультурної комунікації: сучасні тенденції у філології, перекладі та навчанні іноземних мов» (м. Львів, 2014р.), VIII Міжнародна наукова конференція «Achievements of world science» (м. Моррісвіль, США, 2017р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання сучасної науки та освіти» (м. Слов'янськ, 2013р., 2014р.); щорічні звітні науково-практичні конференції викладацького складу та засідання кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету (2012-2016 рр.).

Публікації. Проблематику, теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження викладено у 13 наукових публікаціях: 5 одноосібних статтях у фахових виданнях, визначених МОН України, 1 – у закордонному фаховому виданні, 7 статтях у виданнях, які додатково розкривають наукові результати дисертаційного дослідження, з яких 1 – у зарубіжному науковому виданні, 6 – у матеріалах доповідей на конференціях.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (348 позицій). Повний обсяг тексту дисертації становить 221 сторінка, основний текст дослідження викладено на 190 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі вмотивовано вибір теми та стан наукової розробки досліджуваної проблеми; обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету й завдання; визначено об'єкт, предмет і метод дослідження; сформульовано наукову новизну; окреслено теоретичне й практичне значення роботи; наведено відомості про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі «**Лінгвоісторіографічний аспект вивчення односкладних речень в індоєвропейських мовах. Метод і напрями дослідження**» проаналізовано стан вивчення проблеми односкладного речення в лінгвістичній історіографії, визначено метод і напрями дисертаційного дослідження.

Основну увагу в дисертації приділено вченню про принципи відмежування односкладних речень від двоскладних у студіях мовознавців ХІХ ст. – початку ХХІ ст.

Односкладні речення – це особливий структурно-семантичний тип простих речень, які мають граматичний склад тільки одного головного члена, що виступає в незалежній позиції та становить предикативну основу речення. У них немає другого головного члена, але це структурно повні предикативні одиниці. Від нечленованих речень (слів-речень *Так. Ні.*) односкладні відрізняються членованістю та можливістю поширюватись другорядними членами. Розмежування типів односкладних речень переважно базується на частиномовному вираженні головного члена речення, через що односкладні речення диференціюються на дієслівні та номінативні. Основними типами односкладних речень, що традиційно виділяються в лінгвістиці, є означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, генітивні, номінативні та вокативні. В основу цієї класифікації покладені ознаки структурні (морфологічна природа вираження головного члена) та семантичні (граматична семантика речення); враховується такий логіко-семантичний показник, як означеність / неозначеність, а також комунікативне призначення речення.

Односкладні речення становлять значний фрагмент синтаксису слов'янських мов. Але, незважаючи на значну кількість присвячених їм праць, вони залишаються найменш вивченими серед інших реченнєвих об'єктів. Представники різних мовознавчих напрямів використовують різні підходи до їхнього тлумачення – логіко-граматичний, формально-граматичний, семантико-синтаксичний, причому неоднорідність підходів до опису цих синтаксичних одиниць притаманна й працям, які ґрунтуються на однакових вихідних принципах аналізу синтаксичних явищ, зокрема дослідженням семантико-синтаксичного спрямування.

Необхідно відзначити, що серед лінгвістів немає єдиного погляду на односкладні речення як самостійну категорію. О. О. Шахматов, О. М. Пешковський, В. В. Виноградов, Є. М. Галкіна-Федорук, О. М. Гвоздєв, Л. А. Булаховський, П. С. Дудик, М. К. Грунський, С. С. Дложевський, М. Ф. Сулима, С. А. Овчарук, О. С. Мельничук, Н. Ю. Шведова, Н. Л. Іваницька, В. С. Юрченко, В. В. Бабайцева, О. Г. Руднев, В. А. Белошпаква,

Н. С. Валгіна, Є. С. Скоблікова, П. О. Лєкант, Ю. Т. Долін, В. І. Казаріна, Е. М. Осіпова та ін. трактували односкладні речення як самостійну категорію. Але інші вчені піддають сумніву саме поняття односкладних речень та заперечують їхнє існування. Такий науковий підхід притаманний таким синтаксистам, як В. Г. Адмоні, Є. О. Седельніков, М. В. Панов, М. Гіро-Вебер, Н. Ю. Шведова, Н. Д. Аругінова, І. І. Слинько, О. С. Мельничук, Г. О. Золотова, К. Г. Городенська, І. Р. Вихованець, В. М. Бріцин та ін..

Дослідження різновидів односкладних речень дозволило зробити висновок, що у зв'язку з історичними реаліями та рівнем розвитку синтаксичної науки першими були виділені безособові односкладні речення. Дуже цікавими для дослідників є концепції М. Смотрицького, О. Х. Востокова, В. І. Класовського, О. О. Потебні, В. О. Богородицького, Д. М. Овсянико-Куликовського.

Важливий етап у розвитку вчення про односкладні речення пов'язаний з ім'ям О. О. Шахматова – творця вчення про двоскладність / односкладність простих речень (за їх синтаксичною формою). Синтаксична концепція граматичної двоскладності / односкладності простого речення О. О. Шахматова була покладена в основу другого тому академічної «Граматики русского языка» (1954), що вийшла за редакцією В. В. Виноградова та О. С. Істріної. Надалі під впливом цієї граматики ідея граматичної двоскладності / односкладності речення стала базовою концепцією в усіх без винятку вузівських підручниках з російського синтаксису. В українському мовознавстві дослідженням односкладних речень займалися Л. А. Булаховський, Н. Ф. Завгородня, Ф. П. Смагленко, С. А. Овчарук, О. С. Мельничук, П. С. Дудик, Н. Л. Іваницька та ін.

Односкладні речення в германських та романських мовах упродовж тривалого часу не цікавили науковців. Статус односкладних речень в англійській та німецькій мовах викликає багато суперечок через те, що німецький та англійський синтаксис передбачає наявність двох компонентів у структурі речення – підмета та присудка. Автори більшості праць із теоретичної граматики іноземних мов навіть не піднімають питання односкладності, а речення, що не мають стандартної двоскладної структури, взагалі не досліджуються. Усе ж варто зазначити, що більшість російських лінгвістів (О. І. Смирницький, В. Л. Каушанська, Р. Л. Ковнер, Л. С. Бархударов, С. О. Штелінг, Б. С. Хаймович, Б. О. Ільш, Г. Г. Почепцов, В. Д. Аракін, І. П. Іванова, В. В. Бурлакова, О. О. Болгова, М. Я. Блох, автори Граматики англійської мови 1999 р. та інші) визнає наявність в англійській мові односкладних речень.

У германістиці ще не склалася теорія односкладного речення. Недвоскладні структури, що в основному розглядалися в минулі роки, базувалися на концепції двоскладної структури речення, що не відображає сучасного розвитку синтаксичної думки. У роботах із синтаксису німецької мови існують дві прямо протилежні тенденції у ставленні до односкладних речень. Одні дослідники, серед яких К. Ф. Беккер, І. Хейзе, Г. Пауль, Х. Брінкман, В. Мюс, О. Бехагель, К. Бругман, Х. Ю. Херингер, Г. Хельбіг, виявляють інтерес до такого типу речень, а інші, такі, як Р. Блюмель, Дж. Рис, П. Греббе, І. Ербен, В. Флемінг, В. Шмідт, В. Мотч, Р. Фрейндліх, ці структури ігнорують.

У сучасному мовознавстві при класифікації односкладних речень виникають об'єктивні труднощі, пов'язані з вибором класифікаційного принципу, причому історія вивчення односкладних речень спричиняється до висновку про недостатність урахування виключно однієї будь-якої ознаки як основи для розподілу на відповідні групи речень.

Розгляд односкладних речень повинен базуватися на врахуванні нерівнорядності формально-граматичної та семантико-синтаксичної площин реченнєвої структури, через що постає аргументованим розмежування дієслівних та іменних односкладних речень на підставі формального вираження предикативності. Водночас слід констатувати нерівнорядність типів односкладних речень, оскільки з-поміж них вирізняються речення з яскраво вираженою особовою семантикою. При цьому форма головного члена речення у своєму обсязі вміщує вказівку на виконавця дії чи носія стану, окреслюючи його вираження. Тому таким частим постає віднесення цих речень до модифікацій двоскладних (статус означено-особових, узагальнено-особових односкладних речень у концепціях В. Сімовича, Ю. Шереха, І. Р. Вихованця, Н. Ю. Шведової, Г. О. Золотової) або зазначення специфічного виміру особової семантики – неозначеності (неозначено-особові).

Окремо досліджено проблематику співвідношення таких понять, як *метод, прийом, методика, методологія*.

Докладно охарактеризовано *актуалістичний метод* – загальнонауковий метод теоретичного рівня, без якого неможливе існування історіографії будь-якої науки.

У розділі подано напрями дисертаційного дослідження. Для повного й різнобічного розкриття концептуальних тверджень дослідників XIX – XXI ст., що стосуються, насамперед, розв'язання питань виділення принципів класифікації односкладних речень, конкретний історико-мовний матеріал у дисертації досліджено за такими напрямками: 1) висвітлення історії виникнення теорії односкладних речень; 2) аналіз основних теорій і критеріїв класифікацій односкладних речень; 3) зіставлення принципів виділення односкладних речень на матеріалі різних індоєвропейських мов; 4) хронологізація й періодизація класифікацій односкладних речень; 5) аналіз альтернативних поглядів на проблему односкладності.

У другому розділі «**Односкладні речення та проблеми їх класифікації в мовознавстві XIX ст. – початку XXI ст.**» розкрито погляди вчених цього періоду на проблему односкладності простих речень в індоєвропейських мовах.

Питання сутності односкладних речень було предметом уваги багатьох українських, російських та зарубіжних учених, що представляли різні лінгвістичні напрями та школи. У мовознавстві XIX ст. – початку XXI ст. концепції односкладності в синхронічному аспекті реалізувалися в логіко-граматичному, психологічному, формальному, структурно-семантичному, структурному й функціональному підходах.

Представники Харківської лінгвістичної школи (О. О. Потебня, Д. М. Овсяннико-Куликовський та ін.), застосовуючи психологічний підхід, намагалися з'ясувати специфіку структурної побудови безпідметових речень. На основі оцінки синтаксичного статусу головного члена було створено класифікацію односкладних конструкцій (безсуб'єктні, відносно-безсуб'єктні, номінативні).

Психологічний підхід у дослідженні односкладних конструкцій використовували й молодогораматика (учені Лейпцизької лінгвістичної школи), однак єдиної думки щодо статусу односкладних речень дослідники не дотримувались. Так, Г. Пауль, спираючись на обов'язкову двоскладну структуру простого речення, не виділяв односкладні речення в окремий тип, але не міг заперечувати їхнього існування. Іншої точки зору на

односкладність простих речень дотримувався К. Бругман, виділяючи чотири типи односкладних речень: *вигуківі, вокативні, імперативні та безособові*.

Уперше односкладні речення іменного типу були виділені А. В. Добіашем у 80-і – 90-і роки XIX ст.

Інтенсивно вчення про односкладні речення почало розвиватися на початку XX ст. Визначний є внесок О. М. Пешковського; розглядувані ним структури були кваліфіковані як специфічний тип російського речення та вперше диференційовані на *дієслівні безособові, дієслівні неозначено-особові, дієслівні узагальнено-особові, номінативні та інфінітивні*. Реченнєвотвірною категорією О. М. Пешковський вважав присудковість, в основі якої лежить дієслівність.

У розділі значну увагу приділено поглядам О. О. Шахматова. Учений виділив такий різновид російського речення, в якому сполучення психологічного суб'єкта і предиката знаходить собі співвідношення в одному члені речення. Такі речення він поєднав в один тип і вперше в російській граматиці назвав їх *односкладними*, а член речення, відповідний за своїм значенням сполученню суб'єкта з предикатом, він назвав *головним членом* односкладного речення. В основу диференціації односкладних речень О. О. Шахматов поклав природу головного члена (формально він був ототожнений з підметом або з присудком) і поділив їх на чотири групи: *1) безприсудково-підметові; 2) присудково-безпідметові; 3) вокативні; 4) безособові*. Концепція О. О. Шахматова суттєво вплинула на подальший розвиток синтаксичної науки і увійшла в більшість навчальних посібників з російської мови для вищої школи.

Непоследовність О. О. Шахматова у розв'язанні питання про граматичний статус головного члена односкладного речення знайшла своє відображення в різних кваліфікаціях цього члена речення в пізніших наукових публікаціях з проблеми односкладних речень. В. В. Виноградов диференціював односкладні речення з урахуванням семантико-морфологічної ознаки головного члена: *неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні та номінативні; до розряду односкладних було віднесено «слова-речення»*.

Деякі вчені визнали суперечливим звернення В. В. Виноградова тільки до специфіки головного члена односкладних речень, адже це могло призвести до поєднання всіх типів односкладних речень. Є. М. Галкіна-Федорук акцентувала увагу на необхідності розрізнити поняття підмета та присудка двоскладних та односкладних речень для принципу класифікації останніх. Близьким за поглядами до Є. М. Галкіної-Федорук у ставленні до односкладних речень були О. М. Гвоздєв, М. Івич та ін.

Розвиток структурного синтаксису став поштовхом до створення типології односкладних речень на підставі характеру їхніх парадигм. Н. Ю. Шведова виділила три типи односкладних речень: *1) речення з власною парадигмою (повною або неповною); 2) речення зі змішаною парадигмою (повною або неповною); 3) речення, у яких відсутня парадигма*.

На певну увагу заслуговують дослідження В. С. Юрченка, який у дусі трансформаційної граматики з її функціональною ідеєю про наявність первинних (ядерних) та вторинних (похідних) структур речення представив систему різновидів односкладних речень. Він вважав, що означено-особові, узагальнено-особові та неозначено-особові речення займають проміжне положення між **основним типом**

речення (ОТР) та безособовим дієслівним реченням; номінативні речення взагалі виводились ним із мовної системи типів простого речення і кваліфікувалися як мовленнєві висловлювання.

Цілісну концепцію односкладних речень через опис їхніх моделей запропонувала Н. Л. Іваницька. У цих моделях однією з класифікаційних ознак речень є структурні особливості предикативної синтагми, яка може бути двочленною (тоді утворюється модель двоскладного речення) і одночленною, зумовлюючи побудову моделей односкладних речень. На думку Н. Л. Іваницької, підхід до аналізу реченнєвих конструкцій, суть якого полягає в абстрагуванні від конкретних речень, від їхньої лексичної наповненості, кількості компонентів є дієвим способом «обробки» синтаксичної структури простого речення. В українській мові Н. Л. Іваницька виділила такі моделі односкладних речень, як *номінативні, безособові, інфінітивні, неозначено-особові, узагальнено-особові, означено-особові*.

Автори другого тому академічної «Російської граматики» (Прага, 1979) односкладні структурні основи у східнослов'янських мовах підрозділяють на *однокомпонентні, двокомпонентні та трикомпонентні*.

Значний інтерес для дослідження проблем односкладності становить праця І. І. Слинька, Н. В. Гуйванюка та М. Ф. Кобилянської, у якій, використовуючи структурний підхід до синтаксису простого речення, автори зазначали, що, незважаючи на точний формальний опис синтаксичних одиниць, його істотною вадою є значна невідповідність між описом речень у структурному, семантичному, комунікативному аспектах і спробою звести його до класифікації структурних схем. Односкладні речення вирізнялися за формально-граматичними і семантичними ознаками, однак термін *односкладні речення* було замінено терміном *однойдерні речення*. Автори зазначеного підручника виділили сім типів односкладних речень: *однойдерні дієслівні речення, речення з предикативними прислівниками та предикативами, власне інфінітивні речення, інфінітивні речення з ускладненою основою, однойдерні номінативні речення, квантитативно-тенітивні речення, тенітивні заперечні речення*.

Одним із ключових понять визначення односкладності є предикативність. У межах деяких інтерпретацій мінімальна структура речення може бути репрезентована й однією граматичною формою, у якій предикативність отримує вираження й називає той чи інший предмет, явище, дію (К. А. Тимофєєв, П. С. Дудик, Г. О. Золотова, О. С. Яковлева та ін.).

Загальноживаним став морфологічний принцип класифікації односкладних речень. Ряд синтаксистів (П. О. Лекант, В. В. Бабайцева, І. Р. Вихованець, В. А. Городецька, М. В. Мірченко, А. П. Загнітко) спирається на морфологічну природу головного члена при визначенні типів односкладних речень.

П. О. Лекант вказував на доцільність використання граматичної форми як основної для встановлення типології односкладних речень. Усі односкладні конструкції лінгвіст підрозділяв на два структурно-граматичні типи: *1) дієслівні односкладні речення, серед яких виділяються означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові та інфінітивні речення; 2) іменні (субстантивні) односкладні речення, до яких автор відносив номінативні та тенітивні речення*.

Низку важливих теоретичних узагальнень можна знайти в численних дослідженнях В. В. Бабайцевої. Односкладні речення, з її погляду, не є ізольованою групою синтаксичних конструкцій, тому з'ясування їхніх специфічних властивостей можливе лише на підставі встановлення системних зв'язків односкладних речень як із двоскладними, так і з нечленованими реченнями. В. В. Бабайцева відокремила і детально описала сім структурно-семантичних типів односкладних речень: *означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні та вокативні*. Дослідниця відмічала, що виділені типи відрізняються морфологічною природою головного члена, ступенем його синтаксичної класифікації, характером другорядних членів. Відповідно до морфологічної природи головного члена всі односкладні речення вона розподіляла на дієслівні та іменні.

І. Р. Вихованець розширив граматичний діапазон односкладних речень і за морфологічним принципом виділив чотири типи односкладних конструкцій: *дієслівні, інфінітивні, іменникові та прислівникові*.

М. В. Мірченко свою теорію синтаксичних категорій збудував на концепції І. Р. Вихованця; згідно з цією теорією дієслівні та іменникові конструкції кваліфікуються ядерними, а прислівникові – периферійними, через те, що їхня одноядерність потребує імпліцитних додаткових способів виявлення статусу реченневотвірного компонента порівняно з класичним двоскладним реченням.

Структурний принцип було покладено в основу класифікації односкладних речень В. А. Городецькою, але вона враховувала не лише морфологічну експлікацію головного компонента односкладного речення, а й характеристику найближчих поширювачів предиката. За цими критеріями вона виділила шість типів односкладних речень: *прислівникові, дієвідмінювані, партиципні, інфінітивні, номінативні та прономінативні*.

Розгорнуту структурно-семантичну класифікацію односкладних речень представив А. П. Загнітко, синтезувавши граматичні та семантичні ознаки. Автор виділив три основних типи односкладних речень: *дієслівні, інфінітивні та іменникові*, але кожен з них має свої підтипи: *дієслівні* – *означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові*; *інфінітивні* – *інфінітивно-називні та інфінітивно-безособові*; *іменникові* – *номінативні (буттєві, вказівні, оцінні, власне-називні, спонукально-бажальні, з номінативним теми, субстантивно-якісно-оцінні), тенітивні (квантативно-генітивні, тенітивно-заперечні)*.

Вивченням односкладних речень як окремої, незалежної категорії односкладних речень займалися такі відомі українські та російські вчені, як Н. М. Арват, Л. І. Василевська, Г. М. Чирва, Л. Д. Павліна, О. В. Болюх, О. Г. Руднев, В. А. Белошапкова, Н. С. Валгіна, Є. С. Скоблікова, Ю. Т. Долін, В. І. Казаріна, Е. М. Осіпова та ін.

Значну увагу у розділі приділено кожному окремому типу односкладних речень: представлені погляди вчених на критерії виділення, припущення щодо виникнення цих речень, розглянуто специфіку вживання кожного окремого різновиду. Поряд із загальноновживаними односкладними структурами подається характеристика конструкцій, що за формою збігаються з номінативними реченнями (власне називні, номінативний теми).

В інших слов'янських мовах (чеській, хорватській, польській, білоруській) ступінь поширеності односкладних речень відрізняється від того, що є в українській та російській мовах; ці конструкції мають здебільшого книжково-стилістичне використання. Учені відзначають наявність дієслівних та недієслівних односкладних груп, але кількість типів, що підводяться під відповідний розряд, може містити у собі різну кількість структур.

У слов'янських мовах односкладні конструкції та їхні граматичні ознаки викликали дискусію в мовознавчих колах ще з початку ХІХ ст.; односкладні речення німецької, англійської, французької та італійської мов довгий час узагалі не були об'єктом спеціальних синтаксичних досліджень, вони фіксувались як ненормативні утворення і разом з неповними та еліптичними реченнями розглядалися як відступ від двоскладної схеми; такі структури не належали до самостійних синтаксичних одиниць.

У межах вербоцентричних теорій (відмінювана форма дієслова має абсолютне значення для характеристики речення) проблема односкладності не ставилася взагалі. Винятками були безособові речення, які розглядалися не з точки зору їхніх власних лінгвістичних характеристик, а з погляду логічної можливості побудови безсуб'єктного висловлювання. Інша причина недостатньої уваги до односкладних речень в англійській та німецькій мовах пов'язана з наявністю формального присудка. Однак формальний присудок лише змінює кількісне співвідношення між односкладними та двоскладними реченнями в англійській та німецькій мовах та в мовах, що не мають такого компонента, і в принципі не виключає можливості існування в цих мовах односкладних структур. Більше того, мовний матеріал переконує, що односкладні речення в англійській та німецькій мовах є самостійними синтаксичними одиницями, що мають широкий діапазон використання і, звичайно, потребують всебічного вивчення.

Серед російських германістів немає єдиної думки з приводу того, чи існують односкладні речення в англійській мові. Так, Л. С. Бархударов заперечував їх наявність. Учений вважав, що в разі «відхилення» англійського речення від підметно-присудкової структури виникає не односкладне речення, а еліпс.

У російському мовознавстві (О. І. Смирницький, В. Л. Каушанська, Р. Л. Ковнер, Л. С. Бархударов, С. О. Штелінг, Б. С. Хаймович, М. Я. Блох та ін.) панує підхід, згідно з яким в англійській мові є односкладні речення. Лінгвісти розглядали двоскладність / односкладність з чисто формальної точки зору і основним критерієм розмежування вважали кількість головних членів, наявних у структурі речення. Якщо в структурі речення виділяються підмет і присудок, то речення є двоскладним. Якщо виділяється тільки один головний член, який зазвичай не трактується ні як підмет, ні як присудок, то речення класифікується як односкладне. Але недосконалість зазначеного підходу полягає в тому, що будь-яке формально односкладне речення можна співвіднести з формально двоскладним і в такому випадку інтерпретувати будь-яке односкладне речення як еліптичне двоскладне.

Найчастіше класифікація англійських односкладних речень ґрунтується на шахматовському вченні. Більшість учених виділяє номінативні речення. Деякі дослідники (Н. А. Кобріна, Е. А. Корнеєва, Б. А. Ільш, Р. Л. Ковнер, У. Чейф, Ю. С. Ігнатюк) до числа односкладних відносять також інфінітивні та безособові.

У німецькому синтаксисі теорія односкладності не є достатньо розробленою. Класифікація недвоскладних структур базується на двоскладній структурі речення і в основному представлена дослідженнями минулих років. Прихильники теорії односкладності в німецькому мовознавстві (К. Ф. Беккер, І. Хейзе, Г. Пауль, Х. Брінкман, В. Мюс, О. Бехагель, К. Бругман, Х. Ю. Херингер та ін.) розглядали односкладні речення не як самостійні синтаксичні одиниці, що так чи інакше повинні б бути представлені в типології речень, а як структури, що відступили від основної закономірності.

У синтаксичних теоріях більш пізнього та сучасного періоду спостерігається тенденція до системного опису синтаксису, що відбивається в першу чергу в утворенні типологій речень, що передбачає опис усіх зразків, на підставі яких будуються речення німецької мови. Для виділення моделей (схем, зразків) речень слугували різноманітні принципи – від критерія смислової завершеності речення (П. Гребе) до структурного мінімуму речення (Г. Хельбіг). Однак, незважаючи на те, що запропоновані типології повинні були б представити всі зразки речень німецької мови, ми не знаходимо моделей односкладних речень у жодній із представлених схем.

У деяких граматиках односкладні речення потрапляють до розділу морфології, де ці комунікативні одиниці без будь-якого зв'язку із загальною синтаксичною теорією ілюструють можливості функціонування тих чи інших частин мови. У формалізованих граматиках, де сам принцип аналізу повинен би був забезпечити опис односкладних структур німецької мови, також спостерігається тенденція зберегти незмінним уявлення про ненормативність односкладних утворень.

У французькому мовознавстві односкладні речення відносять до типу речень зі скороченою синтаксичною структурою і розподіляють на односкладні повні та односкладні неповні. Вони класифікуються за морфологічною, синтаксичною і семантичною ознаками (М. Рігель, Ж.-П. Пела, Р. Ріул, М. Вільме та ін.).

Італійська мова характеризується наявністю дієслівних та іменних односкладних речень (С. Баттаглія, В. Перніконе, А. Манзоні, А. Дуро та ін.).

Дослідження односкладних речень в індоєвропейських мовах (у лінгвістично-історіографічному аспекті) дозволяє зробити висновок, що в зазначених мовах існує велика група синтаксичних одиниць, які слід кваліфікувати саме як односкладні структури з притаманними ознаками (*наявність одного конструктивного центру; інформативність; зрозумілість поза контекстом; відсутність формальних ознак, що вказують на еліптичність одного з членів*).

У третьому розділі «**Теорії, альтернативні концепції односкладності, у мовознавстві ХІХ ст. – початку ХХІ ст.**» представлено погляди вчених, які відмовилися від поняття *односкладне речення*, а всі прості речення слов'янських мов підводили під категорію двоскладності (або взагалі позбавляли певні структури статусу речення чи вважали їх неповними синтаксичними утвореннями).

Починаючи з середини ХХ ст., а особливо в останні два десятиріччя, під впливом розвитку семантичного напрямку питання про реальне існування односкладних речень як самостійного структурного типу простого речення стало гостро дискусійним. Деякі вчені намагалися повернутися до ідей логіко-граматичного синтаксису про обов'язкову двочленну структуру речення (М. І. Греч, О. Х. Востоков, Ф. І. Буслаєв).

Досліджуючи проблему двоскладності / односкладності речень російської мови, В. Г. Адмоні зазначав, що за своєю соціальною природою акт мовленнєвого спілкування завжди є двоскладним. А це свідчить про те, що речення повинне бути у своїй основі двоскладним. Українські, російські та зарубіжні лінгвісти, слідом за В. Г. Адмоні, почали відмовлятися від загальноживаної опозиції «односкладне речення / двоскладне речення», поставивши під сумнів саме поняття односкладного речення.

У 60-х рр. ХХ ст. в руслі ідей трансформаційного синтаксису з'явилося принципово нове поняття – *поняття синтаксичного нуля* (нульового підмета та присудка), на підставі якої всі речення кваліфікувалися як двоскладні структури (Є. О. Седельніков, М. В. Панов, М. Грепл, І. О. Мельчук, Є. М. Ширяєв, М. Гіро-Вебер та ін.). Лінгвісти, класифікуючи прості речення як двоскладні моделі, використовували поняття *бінарності речення, синтаксичного підмета, нульового підмета, двоскладної неузгодженої моделі*; намагалися ввести опозицію «речення з вербальним підметом / речення з нульовим підметом», що можлива лише в рамках двоскладного за синтаксичною формою речення.

Заслугують на увагу погляди Р. Ружички, який за допомогою методу трансформаційного аналізу намагався розкрити суть безособових речень. Принципом виявлення таких речень є можливість зведення їх до ядерного чи неядерного небезособового речення. Його концепцію підтримали З. Клеменевич, який допускав реальність існування підмета у формі родового відмінка, та Л. С. Бархударов (при переході від глибинної структури до поверхневої певні елементи речення підлягають «стиранню» або заміні нулем).

Логіко-орієнтований підхід до вивчення структури речень став поштовхом до диференціації речень на однокомпонентні та двокомпонентні. Цей принцип класифікації заперечував класичні структурні схеми двоскладних та односкладних речень (Н. Ю. Шведова). Як прихильниця цієї концепції, згідно з якою мовний зміст не відмежовується від позамовного, Н. Д. Арутюнова не поділяла речення на односкладні та двоскладні. Д. М. Шмельов, відмовляючись від уявлення про підметово-присудкову двоскладність, вважав будь-які конструкції двокомпонентними. І. І. Слинко, аналізуючи всі речення на двох рівнях: на рівні узагальнених зразків-моделей і на рівні реальних речень – зробив висновок, що на рівні реальних речень межі між однокомпонентними та двокомпонентними моделями стираються.

Теорію принципової двоскладності російського речення розвивала Г. О. Золотова. На її думку, наявність або відсутність підмета у називному відмінку не є показником односкладності простого речення. Вивчаючи безособові речення, дослідниця використовує поняття *неномінативного підмета та стихійного каузатора дії*.

Розвиток семантичного синтаксису дав поштовх до активного опрацювання теоретичних засад семантико-синтаксичного рівня речення. О. М. Ломов репрезентував односкладність як змістовну, а не як формальну категорію; він вважав, що будь-яке односкладне речення несе вказівку на існування / неіснування окремо взятого семантичного об'єкта, який інтерпретується або як предмет, або як ознака, або як процес. О. М. Ломова підтримали О. С. Сазонова, К. Г. Городенська, М. В. Мірченко, Г. П. Дручиніна та ін. К. Г. Городенська вважає, що на власне семантичному рівні всі конструкції завжди двоскладні. На думку В. М. Бріцина, відсутність підметово-

присудкової конструкції в реченні не є показником односкладності; такі синтаксичні конструкції потребують детального вивчення на всіх рівнях реченнєвої структури.

Неоднозначно вчені ставились до генітивних, вокативних структур та конструкцій, що за формою збігаються з номінативними реченнями.

Вивчаючи специфіку структури, семантику та функціонування так званих *генітивних речень*, деякі вчені розглядали їх як різновид безособових односкладних (О. М. Пешковський, Є. М. Галкіна-Федорук, О. М. Гвоздев, О. Г. Руднев, Н. С. Валгіна, І. П. Распопов, Ю. Т. Долін та ін.), а інші відносили їх до конструкцій іменного типу (Н. Ю. Шведова, В. В. Бабайцева, А. П. Загнітко та ін.).

Не вважали вокативні речення самостійними синтаксичними конструкціями О. М. Пешковський, В. Г. Адмоні, В. В. Бабайцева, О. М. Гвоздев, І. І. Слинко, М. В. Мірченко, Г. О. Керм, Ю. Т. Долін та ін.; їх відносили до нетипових односкладних конструкцій, наголошуючи на необхідності аналізу цих утворень на комунікативному, а не синтаксичному рівні.

Власне-називним конструкціям вчені здебільшого відмовляли у статусі речення (О. О. Шахматов, О. М. Гвоздев, Н. Ю. Шведова, Н. С. Валгіна та ін.).

Номінативний теми або називний представлення лінгвісти вважали особливим типом двочленних (сегментованих) побудов (О. М. Пешковський, Є. М. Галкіна-Федорук, О. С. Попов, З. К. Тарланов, П. С. Дудик, Л. О. Кадомцева та ін.).

ВИСНОВКИ

Односкладні речення упродовж XIX ст. – початку XXI ст. ставали об'єктом дослідження в численних монографіях, статтях, дисертаціях (у синхронічному й діахронічному аспектах). На основі комплексного дослідження зазначених праць у дисертації запропоновано висвітлення питань становлення і розвитку вчення про односкладні речення в індоєвропейських мовах у лінгвоісторіографічному аспекті.

Учення про односкладні речення започатковано в лінгвістиці XIX ст. Уперше односкладні речення іменного типу були визнані А. В. Добіашем у 80-і – 90-і роки XIX ст. Представники Харківської лінгвістичної школи (О. О. Потебня, О. В. Попов, Д. М. Овсянко-Куликовський та ін.), застосовуючи *психологічний підхід* до мови, досліджували питання про природу й сутність односкладних речень. Зазначений підхід у вивченні односкладних конструкцій використовували й молодогораматика, однак у їхніх працях можна спостерігати протиріччя по відношенню до односкладних речень як самостійної конструкції. Так, Г. Пауль, прихильник обов'язкової двоскладної структури речення, не виділяв односкладні речення в окремий тип. Інший підхід застосовував К. Бругман, виділивши чотири типи односкладних речень: вигуківі, вокативні, імперативні та безособові.

Іntenсивно вчення про односкладні речення почало розвиватися на початку XX ст. Зокрема, О. М. Пешковський виділив в окремий різновид односкладних конструкцій інфінітивні речення. Термін *односкладні речення* вперше було введено в науковий вжиток О. О. Шахматовим. Він представив розгорнуту класифікацію типів односкладних речень за природою головного члена (ототоженого формально з підметом або присудком).

Прихильники психологічного підходу намагалися з'ясувати специфіку структурної побудови безпідметових структур. На основі оцінки синтаксичного статусу головного

члена утворилася класифікація односкладних конструкцій (безсуб'єктні, відносно-безсуб'єктні, номінативні); у мовознавстві 30-х – 60-х рр. ХХ ст. важливе місце відводилося питанню кваліфікації головного члена односкладних речень. Головний член диференціювався з урахуванням семантико-морфологічної ознаки (В. В. Виноградов); з обов'язковою наявністю формально-логічної категорії предмета судження (Є. М. Галкіна-Федорук, М. Івич); з точки зору вираження предикативності лише в одному головному члені, що одночасно називає той чи інший предмет, дію (О. М. Гвоздев).

Формальне вираження предикативного зв'язку як головного критерію для розрізнення двоскладної та односкладної структури речення знайшло відображення у студіях лінгвістів середини ХХ ст. – початку ХХІ ст. (П. С. Дудик, Є. О. Седельніков, Н. Д. Арутюнова та ін.).

Проблему односкладності речень досліджено в студіях В. В. Виноградова, Є. М. Галкіної-Федорук, Л. А. Булаховського, А. М. Гвоздева, О. С. Мельничука, П. С. Дудика, Н. Ю. Шведової, П. О. Леканта, Н. Л. Іваницької, Л. О. Кадомцевої, В. С. Юрченка, В. В. Бабайцевої, О. Г. Руднева, В. А. Белошапкової, Н. С. Валгіної, Є. С. Скоблікової, І. Р. Вихованця, Ю. Т. Доліна, В. І. Казаріної, Е. М. Осіпової та ін. Було розширено поняття односкладного речення, виділено нові (додаткові) типи односкладних речень.

Структурний підхід став популярним у мовознавстві 40-х – 60-х рр. ХХ ст. (Н. Ю. Шведова, П. О. Лекант, Н. Л. Іваницька та ін.). На протигагу традиційному підходу до вивчення синтаксичних зв'язків у реченні структуралісти користувалися формалізованим апаратом дослідницьких процедур.

Важливим досягненням структуралізму стала розробка сукупності прийомів аналізу структури речення; ідеться про ієрархічну організацію конститuentів речення, виокремлення його ядерних складників, визначенню залежності / незалежності синтаксичної форми, а також про сукупність трансформаційних правил. На підставі характеру парадигм односкладних речень було створено їхню типологію (Н. Ю. Шведова). Представники трансформаційної граматики, досліджуючи односкладні речення на основі функціонально-семантичного критерію, використовували термін *однойдерні речення* і основними вважали дієслівні конструкції (безособові, інфінітивні, власне інфінітивні, інфінітивні речення з ускладненою основою); номінативні конструкції кваліфікувалися як мовленнєві висловлювання (В. С. Юрченко, Л. О. Кадомцева та ін.).

Мовознавці другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст., ураховуючи *семантичний, структурний, формальний підходи*, почали переглядати питання односкладності / двоскладності речення, а саме поняття односкладного речення поставили під сумнів.

Виникли теорії принципової двоскладності будь-якого речення (В. Г. Адмоні), синтаксичного нуля (Є. О. Седельніков, М. В. Панов, М. Гіро-Вебер та ін.), однокомпонентності / двокомпонентності речень (Н. Д. Арутюнова, Д. М. Шмельов, І. І. Слинько), неномінативного підмета (Г. О. Золотова).

Упродовж усього періоду вивчення односкладних речень лінгвісти інтенсивно займалися описом їх окремих різновидів (О. М. Пешковський, В. В. Виноградов, Є. М. Галкіна-Федорук, О. М. Гвоздев, Л. А. Булаховський, В. В. Бабайцева та ін.), що

дало змогу розкрити різноманітність односкладних речень та показало, що це не різко протиставлені один одному типи конструкцій, а будови, що мають багато спільних рис.

Поряд із загальноживаною класифікацією односкладних речень, існують такі конструкції, синтаксична кваліфікація яких не є однозначною. Досліджуючи прості речення, деякі вчені генітивним, вокативним та конструкціям, що за формою збігаються з номінативними реченнями, не надають статусу самостійних категорій односкладних речень, а відносять їх або до інших типів односкладних речень, або взагалі позбавляють статусу речення (О. М. Пешковський, В. Г. Адмоні, В. В. Бабайцева, О. М. Гвоздєв, І. І. Слинько, М. В. Мірченко, Г. О. Керм, Ю. Т. Долін та ін.).

Зростання уваги до змісту простого речення зумовило збільшення інтересу мовознавців до активного опрацювання теоретичних засад семантико-синтаксичного рівня речення (К. Г. Городенська, І. Р. Вихованець, Н. Л. Іваницька, М. В. Мірченко, В. М. Бріцин та ін.).

В інших слов'янських мовах (чеська, хорватська, польська, білоруська) відзначаються ті ж типи односкладних речень, що і в російській та українській, при цьому вчені не завжди дотримуються термінологічної єдності, і коло речень, які підводяться під відповідний розряд, містить різну кількість структур (Р. Мразек, С. Заза, П. Карлік, М. Комарек, У. К. Андрієнко, М. С. Явневич, М. Минович, М. Стевановіч та ін.).

Односкладні речення германських мов разом з неповними та еліптичними розглядаються як відступ від двоскладної схеми, а, отже, й від норми, й не відносяться до самостійних синтаксичних одиниць. Учені досліджують односкладні речення не в поєднанні із загальною теорією речення, а в розмежуванні з нею і вважають їх прикладами відходу від характерних властивостей комунікативних одиниць (К. Ф. Беккер, І. Хейзе, Г. Пауль, Х. Брінкман, В. Мюс, О. Бехагель, К. Бругман, Х. Ю. Херингер, Г. Хельбіг, О. І. Смирницький, В. Л. Каушанська, Р. Л. Ковнер, Л. С. Бархударов, С. О. Штелінг, Б. С. Хаймович, Б. І. Роговська, Б. О. Ільш, Г. Г. Почепцов, В. Д. Аракін, У. Чейф та ін.).

Сучасна лінгвістика, досліджуючи проблематику односкладних речень, базується на різноманітні та комплексному поєднанні концепцій прихильників вчення про односкладні речення (Н. Л. Іваницька, Ю. Т. Долін, А. П. Загнітко, В. І. Казаріна та ін.) та прибічників теорії про принципову двоскладність речення (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Бріцин та ін.).

Використання *комплексного підходу* дозволило вийти на якісно новий рівень узагальнень. Новітні теорії та залучення великої кількості фактів уможливили отримання певних результатів у дослідженні односкладності / двоскладності простого речення. Спроби опису сутності таких складних та багатоаспектних категорій, як односкладність / двоскладність речення, за весь період існування синтаксичної теорії характеризуються варіативністю настанов і різноманітністю підходів.

Перспективним до вирішення у подальших наукових розвідках вважаємо принцип поєднання найкращих наукових досягнень минулого з розвитком новітніх підходів до вивчення проблеми односкладності / двоскладності простих речень та у широкому залученні до аналізу матеріалу індоєвропейських та неіндоєвропейських мов.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

Публікації у фахових виданнях України

1. Боровик О. И. Лингвисты об истории развития безличных предложений / О. И. Боровик // Науковий часопис національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов : зб. наук. праць / відп. ред. В. І. Гончаров – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 10. – С. 41–48.
2. Бурковська О. Й. До проблеми виділення односкладного речення в німецькій мові / О. Й. Бурковська // Сучасні дослідження з іноземної філології : зб. наук. праць / відп. ред. М. П. Фабіан – Ужгород : ПП «Аутдор-Шарк», 2015. – Вип. 13. – С. 17–24.
3. Бурковська О. Й. Проблематика номінативного односкладного речення у роботах українських та зарубіжних лінгвістів / О. Й. Бурковська // Науковий вісник південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки : зб. наук. праць / гол. ред. Т. М. Корольова. – Одеса : «Астропринт», 2016. – № 23. – С. 29–35.
4. Бурковська О. Й. Означено-особові речення в російському мовознавстві: лінгвоісторіографічний аспект / О. Й. Бурковська // Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології : зб. наук. праць / за заг. ред проф. В. А. Глуценка. – Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2016. – Вип. 3. – С. 51–57.
5. Burkovska O. Yo. The problem of one-member sentences as a separate category in the 50-ies of the XXth century – early XXIst century / O. Yo. Burkoska // Вісник Дніпропетровського університету ім. Алфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». – №1(13). – Дніпропетровськ, 2017. – С. 179–183.

Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав

6. Бурковська О. Й. Узагальнено-особові конструкції як незалежний тип односкладних речень в лінгвоісторіографічному аспекті / О. Й. Бурковська // Science and Education a New Dimension: Humanities and Social sciences. – V (37), I.: 137, 2017. – Budapest, 2017. – P. 7–10.
7. Burkovska O. Yo. The views of the Russian and Ukrainian linguists on one-member sentences as a separate category in the second part of the XXth century / O. Yo. Burkoska // Achievements of world science: proceedings of VIII International scientific conference, Aug. 12, 2017. – Morrisville, Lulu Press, 2017. – P. 40–42.

Публікації у збірниках наукових праць

8. Боровик О. И. А. А. Шахматов о синтаксисе словосочетания и синтаксисе простого предложения / О. И. Боровик // *Методологія та історіографія мовознавства : матеріали міжнародної науково-практичної конференції* / відп. ред. В. М. Бріцин. – Слов'янськ : ДДПУ, 2013. – С. 42–46.
9. Боровик О. И. Словосочетание как синтаксическая единица в трактовке В. В. Виноградова / О. И. Боровик // *Актуальні питання сучасної науки і освіти : матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної та науково-методичної конференції викладачів і студентів* / відп. ред. Н. М. Маторіна. – Слов'янськ : ДДПУ, 2013. – Вип. 5. – С. 45–47.
10. Бурковская О. И. Ученые о генетивных предложениях в русской лингвистике / О. И. Бурковская // *Актуальні питання сучасної науки і освіти : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* / відп. ред. Н. М. Маторіна. – Слов'янськ : ДДПУ, 2014. – Вип. 6. – С. 90–93.
11. Бурковська О. Й. Питання односкладності англійських речень у працях російських та зарубіжних лінгвістів / О. Й. Бурковська // *Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи: міжнародна науково-практична конференція*. – Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2014. – С. 76–81.
12. Бурковська О. Й. Російські мовознавці про означено-особові речення / О. Й. Бурковська // *Людина як суб'єкт міжкультурної комунікації: сучасні тенденції у філології, перекладі та навчанні іноземних мов : матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. – Львів : ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2014. – С. 18–19.
13. Бурковская О. И. Лингвисты о синтаксической форме подлежащего в безличных предложениях / О. И. Бурковская // *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології : збірник наукових праць / за заг. ред проф. В. А. Глуценка*. – Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2015. – Вип. 2. – С. 31–37.

АНОТАЦІЯ

Бурковська О. Й. Теорія односкладного речення в європейській лінгвістиці ХІХ – початку ХХІ століть. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.15 – загальне мовознавство. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» МОН України. – Одеса, 2018.

У дисертації представлено лінгвоісторіографічне дослідження питання односкладних речень в індоєвропейських мовах. Розкрито особливості виникнення, будови та функціонування односкладних речень у різноструктурних мовах. Проаналізовано еволюцію поглядів представників різних лінгвістичних напрямів і шкіл на проблему виділення та класифікації односкладних речень у європейській лінгвістиці ХІХ – початку ХХІ ст.

Досліджено проблему принципів відмежування односкладних речень від двоскладних (О. О. Шахматов, О. М. Пешковський, В. В. Виноградов, Є. М. Галкіна-Федорук, О. М. Гвоздев, Л. А. Булаховський, П. С. Дудик, М. К. Грунський, С. С. Дложевський, М. Ф. Сулима, С. А. Овчарук, О. С. Мельничук, Н. Ю. Шведова, Н. Л. Іваницька, В. С. Юрченко, В. В. Бабайцева, О. Г. Руднев, В. А. Белошапкова, Н. С. Валгіна, Є. С. Скоблікова, П. О. Лекант, Ю. Т. Долін, В. І. Казаріна, Е. М. Осіпова та ін.).

Ключові слова: лінгвістична історіографія, актуалістичний метод, односкладне речення, двоскладне речення, синтаксична форма, головний член речення.

АННОТАЦІЯ

Бурковская О. И. Теория односоставного предложения в европейской лингвистике XIX – начала XXI столетий. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.15 – общее языкознание. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского» МОН Украины. – Одесса 2018.

Диссертация посвящена лингвоисториографическому исследованию проблемы односоставности / двусоставности простых предложений в индоевропейских языках. Раскрыты особенности возникновения, строения и функционирования односоставных предложений в разноструктурных языках. Анализ работ ученых XIX – начала XXI вв. позволяет проследить эволюцию взглядов представителей различных лингвистических направлений и школ на проблему односоставности простых предложений.

Особое внимание уделено изучению принципов разграничения односоставных и двусоставных предложений. Раскрыты основные положения лингвистических учений сторонников теории односоставности простых предложений (А. А. Шахматов, А. М. Пешковский, В. В. Виноградов, Е. М. Галкина-Федорук, А. Н. Гвоздев, Л. А. Булаховский, П. С. Дудык, Н. К. Грунский, С. С. Дложевский, Н. Ф. Сулима, С. А. Овчарук, А. С. Мельничук, Н. Ю. Шведова, Н. Л. Иваницкая, В. С. Юрченко, В. В. Бабайцева, А. Г. Руднев, В. А. Белошапкова, Н. С. Валгина, Е. С. Скобликова, П. А. Лекант и др.).

В центре внимания – расхождения во взглядах лингвистов на односоставные предложения как самостоятельную категорию. Для трудов большей части синтаксистов характерна разработка теории односоставных предложений с разграничением их структурно-семантических типов (А. А. Шахматов, А. М. Пешковский, В. В. Виноградов, Е. М. Галкина-Федорук, А. Н. Гвоздев, Л. А. Булаховский, П. С. Дудык, Н. К. Грунский, С. С. Дложевский, Н. Ф. Сулима, С. А. Овчарук, А. С. Мельничук, Н. Ю. Шведова, Н. Л. Иваницкая, В. С. Юрченко, В. В. Бабайцева, А. Г. Руднев, В. А. Белошапкова, Н. С. Валгина, Е. С. Скобликова, П. А. Лекант, Ю. Т. Долін, В. И. Казарина, Э. Н. Осіпова, А. П. Загнитко и др.). В то же время некоторые лингвисты второй половины XX в – начала XXI в., используя структурный, семантический и формальный подходы, пересмотрели вопрос о разделении простых предложений на односоставные и двусоставные. Возникли теории принципиальной двусоставности любого предложения (В. Г. Адмони), синтаксического нуля (Е. А. Седельников, М. В. Панов, М. Гиро-Вебер и

др.), однокомпонентности / двукомпонентности предложений (Н. Д. Арутюнова, Д. Н. Шмелев, И. И. Слынько), неноминативного подлежащего (Г. А. Золотова).

В работе описаны все структурно-семантические типы односоставных конструкций с учетом различных точек зрения на особенности их структуры. Представлены взгляды ученых на критерии выделения, на возникновение таких предложений, рассмотрена специфика употребления каждого отдельного вида. Вместе с общепринятыми типами односоставных предложений исследуются конструкции, синтаксическая квалификация которых вызывает споры в лингвистических кругах. Это генитивные, вокативные предложения и конструкции, которые по форме совпадают с номинативными предложениями (номинативный темы, именительный представления).

Раскрыт вопрос о типологии односоставных предложений в других славянских языках (чешский, хорватский, польский, белорусский).

Осуществлен анализ учений лингвистов о проблеме выделения односоставных предложений в германских и романских языках. Статус односоставных предложений в немецком, английском и французском языках вызывает много споров в научных кругах из-за обязательной двукомпонентной структуры предложений. Односоставные предложения указанных языков, вместе с неполными и эллиптическими, рассматриваются как отступление от двусоставной схемы; их не относят к самостоятельным синтаксическим единицам. Ученые исследуют односоставные предложения не в единстве с общей теорией предложения, а отдельно от нее и считают их примерами отхода от характерных свойств коммуникативных единиц. Многие ученые (А. И. Смирницкий, В. Л. Каушанская, Р. Л. Ковнер, Д. А. Штелинг, В. Д. Аракин, М. Я. Блох, К. Ф. Беккер, И. Хейзе, Г. Пауль, Х. Бринкман, В. Мюс, О. Бехагель, К. Бругман, В. Г. Гак и др.) признают наличие в английском, немецком и французском языках односоставных предложений.

Особая сложность при классификации односоставных предложений на современном этапе связана с выбором классификационного принципа. Учет только одного какого-либо признака может быть недостаточным для разделения на соответствующие группы предложений. При исследовании односоставных предложений следует учитывать их типологическую неоднородность, так как среди них выделяются предложения с ярко выраженной личной семантикой.

Ключевые слова: лингвистическая историография, актуалистический метод, односоставное предложение, двусоставное предложение, синтаксическая форма, главный член предложения.

SUMMARY

Burkovska O. Y. The theory of one-member sentence in European linguistics XIX – early XXI centuries. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology. Speciality 10.02.15 – General Linguistics. The State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky” of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Odesa, 2018.

The thesis presents a linguistic-historiographical research of the problem of one-member sentences in the Indo-European languages. The problems of the origin, structure and principles of functioning of one-member sentences in languages with different structure are under

research. Special attention is paid to evolution of the idea of definition and classification of one-member sentences in European linguistics of XIX – early XXI centuries.

The analysis of theoretical resources has allowed to reveal the principles of dissociation of one-member sentences from two-member ones as they were viewed by A. A. Shakhmatov, A. M. Peshkovskiy, V. V. Vinogradov, E. M. Galkina-Fedoruk, A. N. Gvozdev, L. A. Bulakhovskiy, P. S. Dudyk, M. K. Grunskiy, S. S. Dlozhevskiy, M. F. Sulima, S. A. Ovcharuk, O. S. Mel'nychuk, N. Yu. Shvedova, N. L. Ivanitska, V. S. Yurchenko, V. V. Babaytseva, A. G. Rudnev and others.

Key words: linguistic historiography, actualistic method, one-member sentence, two-member sentence, syntactical form, the main part of a sentence.